

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ

**(Збірник наукових студентських робіт.
На допомогу студентам і учням шкіл)**

Ужгород — 1992

Р. А. Офіцинський

ФРАНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ ЗАКАРПАТСЬКИХ КУЛЬТУРОЛОГІВ
В 1956 - 1991 РОКАХ

Праці чотирьох українських вчених І. Панькевича, М. Яська, Я. Штернберга, Д. Качія, життя і наукова діяльність яких тісно переплелися із Закарпаттям, лежать в основі вивчення впливу І. Франка на місцеву історіографію.

Літературознавча схема, запропонована свого часу М. Яськом¹, знайшла досить пропаторів з числа радянських дослідників нової історії Закарпаття. Схема передбачила логічні /у канровому і часовому вимірі/ коментарі Франкових рецензій на ужгородські видання М. Врабеля "Руський соловей". "Народная лира" или собрание народных песней на разных угро-русских наречиях"/1890/ та Е. Сабова "Хрестоматия церковнословянских и угрорусских литературных памятников с прибавлением угрорусских народных сказок на подлинных наречиях"/1893/, глибоко аналітичних праць "Карпаторуське письменство ХУП-ХУШ вв."/1900/ і "Студії на полі карпаторуського письменства ХУП-ХУШ вв."/1901/, "Кошут і кошутська війна"/1894/, звернення "І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти малярського тисячоліття"/1896/, художнього оповідання "Чиста раса"/1895/, публіцистичної статті "Стара Русь"/1907/ тощо. Таким чином літературознавець попередив виклад пізніших синтетичних робіт, виняткових хіба уточненими моментами. Про Франка як авторитетного дослідника творчості закарпатських письменників ХУП-ХІХ ст. відведено чимале місце в монографіях І. Вишневського², О. Мишанича³, В. Микитася⁴, а також у відповідних ремінісценціях львів-

¹ Ясько М. Іван Франко і Закарпаття//Рад. Закарпаття: Літ.-худож. альманах. - Ужгород, 1956. - № 1. - С. 100-114.

² Вишневський І. Традиції та сучасність. - Львів, 1963. - С. 3-32.

³ Мишанич О. Література Закарпаття ХУП-ХУШ століть. - К.: Наук. думка, 1964. - С. 4, 39-46, 53-55.

⁴ Микитась В. Давня література Закарпаття. - Львів, 1968. - С. 7-8, 139-141, 254; Його ж: Іван Франко як дослідник давньої української літератури. - К.: Наук. думка, 1968. - 320 с.; Його ж: Галузка могутнього дерева. - Ужгород, 1971. - С. 20, 30-32, 132.

ського історика М.Кравця¹ і київського академіка Є.Кирилюка². Донині є актуальною ідея доцента Празького Карлового університету і.Панькевича³, котрий пильно простежив роль М.Драгоманова у поверненні і.Франка до студій над закарпатською проблематикою, його особистому сприянні місцевому українофільському руху. Вчений вказав також на велике морально-патріотичне значення короткочасної діяльності у 1895 р. львівського "Угро-руського фонду" /Комітету у справах угро-руських/, складеного із ініціативи і грошей східноукраїнського культурно-просвітнього діяча М.Ковалевського. Фактично Франко був єдиним скарбником-розпорядником фонду. При цьому і.Панькевич помітно застеріг посередницьку місію В.Гнатюка в часі його експедицій у 1895-1903 рр. в Угорську Русь, з яких сильно користав Франко, як документами і матеріалами для вдоволення своїх наукових інтересів, так і налагодженням прямих зв'язків з місцевими краєзнавцями-українофілами Д.-К.Латковичем і Г.Отрипським. Ці думки знайшли прихильність Д.Качія⁴, В.Микитася⁵ та професійного історика О.Мазурка⁶.

Значно урізноманітнив здобутки земляків на терені франкознавства краєзнавець Д.Качій. У своїх численних журнальних і газетних публікаціях⁷ настійно переконував у тому, що і.Франко принаймі тричі відвідував Закарпаття і отримував щоразу від них свіжий творчий імпульс. Це сталося, за Д.Качієм, весною 1889 р. в с.Верб'яж на Воловеччині /підстава - запис у щоденнику О.Маковея/.

1 Кравець М. Іван Франко - історик України. - Львів, 1971. - С.123-124, 145, 166.

2 Кирилюк Є. Іван Франко і українська література Закарпаття// Жовтень. - 1965. - № 10. - С.50-54.

3 Панькевич і. Іван Франко і Закарпатська Україна// Дукля. - 1957. - № 3. - С.76-82.

4 Качій Д. Історія одного подарунку// Жовтень. - 1969. - № 5. - С.117-119.

5 Микитась В. З ночі пробивалися... - Ужгород, 1977. - С.48, 57, 60-65. 82.

6 Задорожний В., Мазурок О., Шульга і. Зоря незгасна.-Ужгород, 1966. - 82-89.

Мазурок О.Угро-руський фонд, його натхненники і діяльність// XXI вік. - Ужгород, 1991. - № 5. - С.7.

7 Качій Д. Іван Франко на Закарпатті//Архіви України.-1967.- № 1. - С.34-38; його ж: Франко і Закарпаття//XXI вік.-Ужгород. - 1990. - № 16-17. - С.7.

проїздом літом 1895 р. /із подорожніх вражень з'явилося оповідання "Чиста раса"/ і на початку 900-х рр. в околицях гори Піп Іван на Рахівщині /із спогадів Г.Клочко-Франко, Т.Франка і дяка-вчителя Г.Вечерника/¹. Однак, відсутність вірогідних підтверджень з особистого архіву і.Франка ставить на разі під сумнів істинність подібних припущень. Тим не менше версія Д.Качія без додаткового з'ясування нюансів широко опопуляризував учений-філолог П.Лісовий. У циклі його праць², які відрізняються не змістом, а новими придбаними назвами і обсягом, перетинаються наукові гіпотези М.Яська, Я.Штернберга і Д.Качія. Водночас, у П.Лісового оригінальною є історіографічна постановка питання про місце творчого доробку і.Франка на сторінках закарпатської преси першої половини ХХ ст., але вирішена вона вирай однобоко і непослідовно /із залученням для огляду лише "Карпатської правди"/³.

Я.Штернберг першим познайомив літературну громадськість із рукописним зошитом угорських перекладів із Франкової збірки оповідань "В поті чола"⁴, зроблених Д.-К.Латковичем - патріархом

1 Очевидно, незадекларованим автором цієї версії є і поважний знавець гуцульського епосу В.Піпаш-Косівський /див.його: Побував у Богдані// Зоря Рахівщини. - Рахів. - 1966. - 28 серпня.

2 Лісовий П. І.Франко в обороні інтересів трудящих Закарпаття// Укр.літерат.- Львів, 1968. - Вип.5. - С.49-54; його ж: Оцінка Іваном Франком літературів і культурно-громадських діячів Закарпаття// Там же. - Львів, 1970. - Вип.11. - С.54-60; його ж. Через Beskidi. - Ужгород, 1972.-С.14-42; його ж. Закарпатська тематика на сторінках журналу "Життя і слово"/1894-1897// Укр.літерат.- Львів, 1977.- Вип.48. - С.85-92; його ж.Іван Франко і Угорщина// Іван Франко і світова культура: Матер.міжнар.симп. ДНЕСКО. У 3-х томах.- К., 1990. - Т.1. - С.412-413.

3 Лісовий П. Іван Франко в освітленні комуністичної преси Закарпаття 20-х років// НЗ УжДУ. - Т.25. - 1957. - С.3-18.

4 Штернберг Я. До історії перших перекладів творів Івана Франка на Угорську мову// Там же. - С.123-128.

закарпатського франкознавства¹. Серед паперів І.Франка була знайдена вченим і цікава неопублікована стаття невідомого автора про селянські виступи в Угорщині в 90-х рр. XIX ст.². Написана між 1900-1905 рр. уроженцем місцевості Рівне-Житомир, вона зберегла значні редакторські та літературні правки Л.Українки. Рівночасно Я.Штернбергу поталанило внести суттєву корективу до питання про погляди Франка на середньовічну і нову історію Закарпаття. Він подав до друку незнану доти студію "Угорська національна зага"/1914/³, в якій І.Франко неfortunно спробував піддати сумніву усталену в історичній літературі дату міграції мадярів в Паннонію і Трансільванію через Український Степ і Закарпаття. В основі версії Франка про перехід мадярів у 818 р. /а не 884 р./ лежить перегляд під нетрадиційним кутом зору перших європейських фіксованих звісток про угрів: у Бертинських анналах /862 р./, "Управлінні імперією"/859 р./ Костянтина Багрянородного, латинської хроніки безіменного нотаря короля Бели ІУ або Аноніма. Власне, в останньому тексті, яким користувався Франко з других рук, помилково зазначено 818 р., але в оригіналі запис стосується 884 р.

Відмітною рисою означених років, тобто періоду становлення закарпатського франкознавства, є поява праць бібліографічного характеру Д.Качія⁴ та Г.Божук і В.Палька⁵, що засвідчили про надзвичайну популярність опозиції "Франко і Закарпаття" серед

1 З розвідки: Жаткович Д. Мадярські переклади творів Івана Франка//Привіт Іванови Франкови в сороколітє його письменської праці. 1874-1914. - Львів, 1916. - С.177-178. - і починається закарпатське франкознавство.

2 Штернберг Я. Відгук на Україні на селянські виступи в Угорщині в кінці XIX сторіччя// УжДУ.Доповіді та повідомлення. - № 1.- 1957. - С.116-120; Дзєндзелівський Й., Штернберг Я. Угорщина і угри// НЗ УжДУ. - Т.38. - 1959. - С.133-155.

3 Штернберг Я. Неопублікований рукопис Івана Франка "Угорська національна зага" //НЗ УжДУ. - Т.25. - 1957. - С.129-142;Його Я.Мир поезии и дружбы/Поиски и находки/. - Ужгород, 1979.-С.143-152.

4 Іван Франко і Закарпаття/Короткий бібліографічний покажчик/. Уклад Д.Качій. - Ужгород, 1966. - 16 с.

5 Божук Г., Пальок В. Іван Франко і Закарпаття/Методичні поради на допомогу лекторам/ - Ужгород. 1986. - 20 с.

коментаторів культурної і політичної історії краю. Крім того, ряд науковців, зв'язаних фахово з Ужгородським університетом /Л.Коваленко, Г.Павленко, Б.Бензар та ін./ долучились до франкіани розробкою інших питань, які виходять поза територіальні межі наших рефлексій. Загалом же в науковий обіг було введено чимало нових аргументів і фактів, хоча і перетриманих у марксистсько-ленінській інтерпретації явищ і персоналій /виняткових партійно-класових оцінках/. Тим не менше, всі згадані вище вчені поклали початок вивченню розгалужених взаємовпливів Франкової /галицької/ і традиційної закарпатської ментальності в генезі місцевої історіографії, тому їх умовно називасмо культурологами. Насправді особистостей бахтінського складу серед сучасних закарпатських дослідників нами досі не спостережено. То й не було неупередженого активного діалогу з І.Франком як людиною іншої культурної епохи, з метою розшифрувати специфіку його компетентності і притаманних їй протиріч. Натомість запозичались невибагливі методологічні конетрукції львівських і київських франкознавців.

Огляд приведених публікацій дає підставу ствердити і те, що викінченої картини історичних поглядів І.Франка на закарпатську тематику не склалось в рамках навіть класичних досліджень.

Франкова концепція етногенези українців аналогічна схемі М.Грушевського¹, в даному контексті - проілюстрована фрагментами закарпатської старовини. Перший період, за І.Франком, охоплює епоху самостійності - скіфи /анти/, Київська Русь /до 1340 р./ . У "Причинках до історії України-Русі"/1912 р./ він розглядає слов'янсько-руську колонізацію Тисо-Дунайського басейну, починаючи із скіфської доби; в студії "Угорська національна зага" /1914 р./ - міграцію мадяр, а в повісті "Захар Беркут"/1882 р./ - монгольсько-татарське нашествя 1241 р. в Східну Європу через обшир Карпатських гір. Хронологічні межі другого періоду охоплюють епоху литовського і польського панування, російські і австро-угорських придбань /до кінця XVII ст./. У І.Франка знаходимо висококваліфікований розбір духовних здобутків краю цього часу

1 Див.: Франко І. Джнорусская литература// Франко І.Зібр.творів у 50-ти томах. - Т.4І. - К.: Наук.думка, 1984. - С.101-102.

-- "Карпаторуське письменство ХУП-ХУШ вв." /1900/, "Студії на полі карпаторуського письменства ХУП-ХУШ вв." /1901/. Епоха національного відродження переважно шлхом літератури, тобто третій період припадає на ХІХ ст. На національні і літературні колізії за Карпатами І.Франко відгукнувся в ряді своїх науково-публіцистичних виступів -- "І ми в Європі" /1896/, "Кошут і кошутська війна" /1894/, "Українці" /1911/, "Слов'янська взаємність в розумінні Іна Коллара і тепер" /1893/, "Нарис українсько-руської літератури до 1890 р. /1910/ тощо. Насамкінець заключного резюме відзначимо перспективу подальших студій над карпатознавчим доробком І.Франка. На нашу думку, вони приведуть до створення ситуаційних моделей Франкового Закарпаття, а з погляду фактологічного -- до прочитання відповідних маргіналій з особистої бібліотеки великого українського письменника і вченого.